

ΔΙΔΑΓΜΕΝΟ ΚΕΙΜΕΝΟ, Αριστοτέλους Ηθικά Νικομάχεια (Β1, 1-4)

A1. Επομένως, ούτε εκ φύσεως, αλλά ούτε και αντίθετα προς τη φύση μας υπάρχουν οι αρετές μέσα μας, που όμως έχουμε από τη φύση την ιδιότητα να τις δεχτούμε, αλλά γινόμαστε τέλειοι με τον εθισμό. Ακόμα, όσες ιδιότητες έχουμε από τη φύση, πρώτα αποκτούμε τις δυνατότητες αυτών και ύστερα προχωρούμε στις αντίστοιχες ενέργειες (πράγμα που φαίνεται στις αισθήσεις μας· γιατί δεν αποκτήσαμε τις αισθήσεις (της όρασης και της ακοής), επειδή είδαμε πολλές φορές ή ακούσαμε πολλές φορές, αλλά αντίθετα τις χρησιμοποιήσαμε, επειδή τις έχουμε ήδη, και δεν τις αποκτήσαμε έχοντας κάνει και ξανακάνει χρήση τους)· τις (ηθικές) αρετές όμως τις αποκτούμε, αφού πρώτα προβήκαμε σε ενέργειες άσκησης, όπως ακριβώς συμβαίνει και στις άλλες τέχνες, γιατί όσα πρέπει να κάνουμε, αφού τα μάθουμε, αυτά τα μαθαίνουμε κάνοντάς τα· για παράδειγμα, οικοδόμοι γίνονται με το να χτίζουν σπίτια και κιθαριστές με το να παίζουν κιθάρα· με τον ίδιο τρόπο λοιπόν γινόμαστε και δίκαιοι κάνοντας δίκαιες πράξεις, σώφρονες κάνοντας σώφρονες πράξεις, ανδρείοι κάνοντας ανδρείες πράξεις.

B1.

Ο Αριστοτέλης κάνει μια διάκριση της αρετής σε δύο είδη, τη **διανοητική** και την **ηθική**. Διατυπώνει την άποψή του συμπερασματικά ("δή"), αφού η φράση είναι το συμπέρασμα προηγούμενων σκέψεων σχετικά με τη διαίρεση της ψυχής και με τις αρετές που αντιστοιχούν σε καθένα απ' αυτά.

Η διανοητική αρετή συνδέεται με το έλλογο μέρος της ψυχής. Προϋποθέτει κατά κύριο λόγο τη διδασκαλία, πράγμα που σημαίνει ότι η απόκτηση και η αύξησή της σε πολύ μεγάλο βαθμό εξαρτώνται: πρώτον από το χρόνο και δεύτερον από την πείρα που το άτομο αποκτά σιγά σιγά. Αφού λοιπόν η διανοητική αρετή μεταδίδεται, την κύρια ευθύνη για τη μετάδοσή της την έχει η εκπαίδευση και οι φορείς της, κυρίως οι δάσκαλοι, και πέρα από την ευθύνη που έχουν οι άλλοι παράγοντες, ευθύνη έχει και το ίδιο το άτομο. Διανοητικές αρετές αποτελούν η σοφία, η φρόνηση, η σύνεση κ.τ.λ.

ΠΑΝΕΛΛΑΔΙΚΕΣ ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ 2014

Ενδεικτικές Απαντήσεις

Αντίθετα, η ηθική αρετή συνδέεται με το επιθυμητικό, δηλαδή με το μέρος της ψυχής που μετέχει και του αλόγου και του ελλόγου.

Εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τη θέληση του ατόμου να εθιστεί σιγά σιγά σε ένα συγκεκριμένο τρόπο συμπεριφοράς, είναι δηλαδή αποτέλεσμα συνήθειας. Δημιουργείται με την επανάληψη, όπως δείχνει η συγγένεια της λέξης ηθική με τη λέξη έθος. Πραγματικά, η λέξη ηθική παράγεται από τη λέξη έθος, που σημαίνει συνήθεια, εθισμός, τρόπος συμπεριφοράς που παρατηρείται συχνά και κατ' επανάληψη (ρ. *σεθ-* > *έθος* > *ήθος* > *ήθική*). Αφού λοιπόν οι ηθικές αρετές είναι αποτέλεσμα συνήθειας και επανάληψης, και για την απόκτησή τους βασικό ρόλο παίζει ο εθισμός, υπεύθυνος για την απόκτησή της αρετής είναι ο ίδιος ο άνθρωπος που θα ασκηθεί σ' αυτή. Ηθικές αρετές είναι η ανδρεία, η δικαιοσύνη, η μεγαλοψυχία, η σωφροσύνη κ.τ.λ.

B2.

- Στην ενότητα αυτή που εισάγεται με τη λέξη *ἔτι*, ο Αριστοτέλης συνεχίζει την επιχειρηματολογία του για το ότι η αρετή δεν υπάρχει μέσα μας εκ φύσεως με ένα δεύτερο επιχείρημα. Επομένως, το «*ἔτι*» αποκτά εδώ **μεταβατική** και **προσθετική** σημασία.
- Ο συλλογισμός του φιλοσόφου είναι ο εξής:
1^η προκείμενη: Στις εκ φύσεως ιδιότητες προηγείται η «δύναμις».
2^η προκείμενη: Στις ηθικές αρετές προηγείται η ενέργεια.
Συμπέρασμα: Οι ηθικές αρετές δεν είναι έμφυτες.
- Το νέο του λοιπόν επιχείρημα είναι ότι όσα υπάρχουν μέσα μας από τη φύση έχουν τη δυνατότητα και είναι έτοιμα να ενεργήσουν. Προηγείται δηλαδή η ύπαρξη και η δυνατότητα και ακολουθεί η ενέργειά τους. Παράδειγμα οι αισθήσεις, τις οποίες έχουμε έτοιμες από τη στιγμή που γεννιόμαστε. Έχουμε δηλαδή έτοιμη τη δυνατότητα να βλέπουμε ή να ακούμε και οποιαδήποτε στιγμή οι αισθήσεις ενεργοποιούνται. Στην περίπτωση όμως των αρετών δε συμβαίνει το ίδιο. Εδώ πρέπει πρώτα να ασκηθούμε, να ενεργήσουμε και κατόπιν ακολουθεί η κατάκτησή τους. Τα χρονικά επιρρήματα που χρησιμοποιούνται είναι τα **πρότερον** και **ἕστερον**, τα οποία σχετίζονται άμεσα με τους όρους **δυνάμεις** – **ενεργείας**. Αξίζει να σημειώσουμε ότι είναι θεμελιώδης η διάκριση στη φιλοσοφία του Αριστοτέλη των εννοιών **δύναμις** – **ενέργεια**. Δύναμις είναι η δυνατότητα

ΠΑΝΕΛΛΑΔΙΚΕΣ ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ 2014

Ενδεικτικές Απαντήσεις

ενός πράγματος ή όντος να γίνει ή να κάνει κάτι, ενώ ενέργεια είναι η πραγμάτωση αυτής της δυνατότητας και είναι πιο σημαντική κατά τον Αριστοτέλη, από τη δύναμη. Η χρονική σχέση των δύο, δηλαδή δύναμις – πρότερον, ενέργεια – ύστερον, προσδιορίζει τη χρονική προτεραιότητα της δύναμης αλλά την αξιολογική της ενέργειας. Για τον Αριστοτέλη, η «ενέργεια» έχει μεγαλύτερη σημασία από τη «δύναμιν», αφού η πρώτη εξαρτάται από την προσπάθεια που καταβάλλει κάθε άνθρωπος, την προσωπική ευθύνη και προαίρεση, ενώ η δεύτερη σχετίζεται με τη φύση και υπάρχει ανεξάρτητα από τον άνθρωπο. Ο Αριστοτέλης αποδεικνύει τη λογική και οντολογική προτεραιότητα της «ενέργειας» έναντι της «δύναμης», αφού η «ενέργεια» είναι έννοια πιο σύνθετη από ό,τι η «δύναμη» και συνδέεται με την ύπαρξη ενός πράγματος, δηλαδή με την πλήρη ανάπτυξη των στοιχείων που το συνιστούν Επίσης, για να οδηγηθεί το «δυνάμει ον» στην «ένεργεια» κατάστασή του χρειάζεται την επίδραση μιας ενέργειας. Η ενέργεια είναι ο σκοπός του όντος και όχι η δύναμη.

- Η επαγωγική συλλογιστική πορεία του φιλοσόφου τεκμηριώνεται από δύο παραδείγματα που καταλήγουν στο επακόλουθο συμπέρασμα: «οὕτω ... ἀνδρείοι» Δεν έχουμε επομένως έμφυτη ηθική συνείδηση αλλά είναι ανάγκη να γνωρίζουμε ποιες είναι οι αρετές για να μπορέσουμε να τις εφαρμόσουμε. Η γνώση αυτή είναι προϋπόθεση για την πράξη. Μόνο όταν εφαρμόζουμε την αρετή μπορούμε να πούμε ότι την κατέχουμε. Με την πράξη την μαθαίνουμε. Οι θεωρητικές, για παράδειγμα, οικοδομικές γνώσεις έχουν μικρή αξία, ενώ κιθαριστής είναι αυτός που ασκείται στο παίξιμο της κιθάρας. Επομένως, τις ηθικές αρετές τις αποκτούμε μετά από συστηματική άσκησή τους και κατ' αυτή την έννοια δίκαιος, σώφρων ή ανδρείος είναι κανείς όχι μόνο όταν πράττει πράξεις δικαιοσύνης, σωφροσύνης ή ανδρείας, αλλά όταν πράττει τις πράξεις αυτές έχοντας συνείδηση του τι πράττει, έχοντας επιλέξει ενσυνείδητα τις πράξεις αυτές και έχοντας κάνει τις πράξεις αυτές μόνιμο, σταθερό και αμετάβλητο τρόπο συμπεριφοράς του.

B3.

Η ερώτηση αυτή αποτελεί εξέταση των μαθητών στην Εισαγωγή του Φιλοσοφικού Λόγου και απαντάται στο Σχολικό βιβλίο, σσ.: 152-153 «Πριν από όλα όμως ο Αριστοτέλης ... Ηθικές και διανοητικές».

ΠΑΝΕΛΛΑΔΙΚΕΣ ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ 2014

Ενδεικτικές Απαντήσεις

B4.

ΛΕΞΗ ΚΕΙΜΕΝΟΥ	ΟΥΣΙΑΣΤΙΚΟ	ΕΠΙΘΕΤΟ
οὔσης	πериουσία, οντότητα	ετυμολογικός, ουσιαστικός
ἔσχηκε	σχήμα, ενοχή	καχεκτικός, εχέμυθος
πεφυκότων	φύση, φυματίωση	σύμφυτος, ευφυής
χρησάμενοι	χρήση, χρήμα	δύσχρηστος, καταχρηστικός
μανθάνομεν	μαθητής, μάθημα	αμαθής, μαθησιακός

Γ. Αδίδακτο κείμενο, Ισοκράτους Αρχίδαμος, 103 - 105

Γ1. ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Γιατί νομίζω ότι εσείς δεν αγνοείτε ότι πολλές τέτοιου είδους πράξεις ήδη έχουν συμβεί τις οποίες, αρχικά, όλοι θεώρησαν ότι είναι συμφορές και ένιωσαν συμπόνια για όσους τις υπέστησαν, αργότερα, όμως, αντιλήφθηκαν ότι αυτές οι ίδιες έχουν γίνει αιτίες πολύ μεγάλων καλών. Και γιατί πρέπει να επεκταθώ (να λέω περισσότερα); Αλλά ακόμη και τώρα θα διαπιστώναμε ότι οι πιο ισχυρές, βέβαια, πόλεις, εννοώ την πόλη των Αθηναίων και των Θηβαίων, απέκτησαν μεγάλη δύναμη όχι από την ειρήνη αλλά από αυτά, που, ενώ αρχικά γνώρισαν ήττες στον πόλεμο, στην συνέχεια τους επέτρεψαν να ανακτήσουν την προηγούμενη θέση τους, η μία έγινε η ηγέτιδα δύναμη των Ελλήνων, ενώ η άλλη στην τωρινή συγκυρία έχει γίνει τόσο μεγάλη σε δύναμη, όση ποτέ μέχρι τώρα κανείς θα περίμενε ότι θα γίνει. Γιατί η εξωτερική εικόνα και η λάμψη δεν συνηθίζουν να δημιουργούνται από την αδράνεια, αλλά από τους αγώνες.

Γ2.

- ξ
- πορρωτάτω
- εὔ
- ὑμῶν αὐτῶν
- ἡγεμόσι
- ᾤετο

ΠΑΝΕΛΛΑΔΙΚΕΣ ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ 2014

Ενδεικτικές Απαντήσεις

- ύπειληφθαι
- τοῖς πεισομένοις
- γνοίη
- κατάστηθι

Γ3α.

- **ύμᾱς:** υποκείμενο στο ειδικό απαρέμφατο «οὐκ ἄγνοεῖν», ετεροπροσωπία
- **συμφοράς:** κατηγορούμενο στο «ἄς» μέσω του απαρεμφάτου «εἶναι»
- **τοῖς παθοῦσι:** επιθετική μετοχή, αντικείμενο στο ρήμα «συνηχθέσθησαν»
- **τί:** αιτιατική της αιτίας ή του σκοπού στο ρήμα «δεῖ»
- **λαβούσας:** κατηγορηματική μετοχή που αναφέρεται στο αντικείμενο του ρήματος «εὔροισμεν ἄν» και συμπληρώνει τη σημασία του
- **ἡγεμόνα:** κατηγορούμενο στο υποκείμενο της μετοχής «καταστάσαν» «τὴν μὲν»

Γ3β.

Η παραπάνω πρόταση είναι κύρια πρόταση κρίσεως. Με εξάρτηση από τη φράση «ὁ ῥήτωρ εἶπεν» τρέπεται σε πλάγιο λόγο με τη μορφή της ειδικής πρότασης και του ειδικού απαρεμφάτου.

I. ὁ ῥήτωρ εἶπεν ὅτι αἱ ἐπιφάνειαι καὶ λαμπρότητες οὐκ ἐκ τῆς ἡσυχίας ἀλλ' ἐκ τῶν ἀγώνων γίνεσθαι φιλοῖεν (ειδική πρόταση)

II. ὁ ῥήτωρ εἶπεν τὰς ἐπιφανείας καὶ λαμπρότητας οὐκ ἐκ τῆς ἡσυχίας ἀλλ' ἐκ τῶν ἀγώνων γίνεσθαι φιλεῖν (ειδικό απαρέμφατο)

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: ΤΣΙΚΛΟΣ Δ. – ΑΓΙΑΣΟΦΙΤΗ Δ. – ΚΟΥΚΟΠΟΥΛΟΣ Γ. – ΚΟΥΤΣΟΠΟΔΙΩΤΗ Κ.

ΠΑΝΕΛΛΑΔΙΚΕΣ ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ 2014

Ενδεικτικές Απαντήσεις

ΣΧΟΛΙΟ

- Τα θέματα του Διαγμένου Κειμένου είχαν σαφείς εκφωνήσεις.
- Η πρώτη ερμηνευτική ερώτηση μπορούσε με ευκολία να απαντηθεί μέσα από το απόσπασμα που δόθηκε, ενώ η δεύτερη απαιτούσε από τον εξεταζόμενο να ακολουθήσει βήμα - βήμα την επαγωγική συλλογιστική του Αριστοτέλη και να αναλύσει τα μέρη του επιχειρημάτων του.
- Η ερώτηση της εισαγωγής ήταν σαφής και ήταν εύκολο να εντοπιστεί η απάντησή της από το σχολικό βιβλίο.
- Τέλος, η λεξιλογική άσκηση δεν παρουσίαζε κάποια ιδιαίτερη δυσκολία.
- Τα θέματα του αδιδακτού κειμένου κρίνονται αρκετά εύκολα. Το απόσπασμα του Ισοκράτη δεν είχε ιδιαίτερες ερμηνευτικές δυσκολίες, ενώ οι γραμματικές παρατηρήσεις απευθύνονταν σε καλά διαβασμένους μαθητές.
- Τέλος, η άσκηση του συντακτικού με τη μετατροπή ενός αποσπάσματος από τον ευθύ στον πλάγιο λόγο θεωρείται μέτριας δυσκολίας.
- Πρβ. **ΣΥΓΧΡΟΝΗ βιβλιοθήκη, Αρχαία Ελληνικά, Φιλοσοφικός Λόγος**, σσ. 80-81 για την ερώτηση Β1 και σσ. 84-85 για την ερώτηση Β2, όπου υπάρχουν τα σχετικά ερμηνευτικά σχόλια των ερωτημάτων.

